

Ks. GRZEGORZ WITA

Uniwersytet Śląski w Katowicach

FORMACJA ASZANCKICH SPECJALISTÓW RYTUALNYCH

Złożoność kultu i jego ranga domagają się istnienia specjalistów rytualnych, szczególnie odpowiedzialnych za sprawowanie kultu we wspólnocie. Dlatego społeczność Aszantów z Ghany rozpoznaniu oznak ich powołania oraz właściwej formacji przypisuje tak wielkie znaczenie.

Na najniższym poziomie aszanckiej organizacji społecznej nie ma wyspecjalizowanego stanu kapłańskiego. Duchy opiekuńcze domostw są czczone przez gospodarza. Obowiązki kultyczne sprawują wodzowie lub głowy rodów (*abusuapanyin*), a wobec całego ludu taką rolę pełni król¹. Nie wymaga się szczególnego powołania do takiej funkcji. Następca głowy rodu zawsze staje się kapłanem rodziny. Jego funkcja jest dziedziczona, a przyszłym kapłanom udziela się specjalnego treningu, by zdolni byli przyjąć na siebie ten obowiązek i wymagania. Najstarsi członkowie klanu uznawani są za kapłanów rodowych i za najbliższych przodkom. Znają oczekiwania i życzenia bóstw oraz przodków względem żyjących. W kulcie przodków władcy pełnią rolę kapłanów i pośredników. Szczególnym znakiem tej więzi są trony wodzów, służące usankcjonowaniu autorytetu władzy obecnego wodza, stanowią one pomost łączący żyjących ze zmarłymi. W niektórych wioskach i wspólnotach istnieją jednak specjalne osoby ustanowione jako kapłani domów, w których przechowywane są ancestralne trony. Osoby te są związane z duchem opiekuńczym wioski lub wspólnoty. Wykonują swe powinności w imieniu wodza, który pozostaje głową lokalnych specjalistów rytualnych².

Podstawowym znakiem wyboru jest stan owładnięcia. Aszantowie powiadają: „Bez owładnięcia nie ma kapłaństwa” (*akom fa no*)³. Duchowe owładnięcie następuje wówczas, gdy istota nadnaturalna zstępuje w osobę, przejmując nad nią kontrolę⁴. Jednostka ta postępuje wtedy w sposób odmienny od swego normalnie-

¹ K. D. K. Ekem, *Priesthood in Context. A Study of Akan Traditional Priesthood in Dialogical Relation to the Priest-christology of the Epistle to the Hebrews, and Its Implications for a Relevant Functional Priesthood in Selected Churches among the Akan of Ghana*, Hamburg 1994, s. 35 n.

² K. Ampomah, *Topics on West African Traditional Religion*, vol. 2, Cape Coast 1975, s. 23.

³ J. Brookman - Amisah, *The Vocation of Traditional Priests in Akan Society*, „Cahiers des religions africaines” 1989, 23, s. 90. Zob. również M. Elia de, *Szamanizm i archaiczne techniki ekstazy*, Warszawa 2001, s. 45 n.

⁴ E. Bourguignon (*Religion, Altered States of Consciousness and Social Change*, Columbus 1973) dokonuje rozróżnienia odmiennych stanów świadomości na te, które mają charakter owładnięcia przez istotę czy siłę duchową (nazywa je stanami opętania) oraz takie, które są pozbawione tej cechy (stany

go zachowania. Traci na pewien czas kontrolę i świadomość własnej tożsamości. Trans może zdarzyć się pośród codziennych zajęć lub w czasie uroczystości religijnych⁵. Przedmiotem owładnięcia może stać się każdy, zwłaszcza podczas publicznych zgromadzeń, gdy odbywają się tańce i grają święte bębny⁶. Jeśli osoba odrzuca zaproszenie do podjęcia przygotowań, by stać się kapłanem, istota nadnaturalna nie zaprzestaje swej ingerencji, co może doprowadzić do zaburzeń zdrowia psychicznego i fizycznego⁷. Zazwyczaj stan owładnięcia specjalisty rytualnego trwa nie więcej niż dwie lub trzy godziny. Jednak w sytuacji owładnięcia przez bóstwo na znak powołania może trwać ono o wiele dłużej. Ustaje wtedy, gdy zostanie odczytane przez specjalistę jako znak powołania oraz po odprawieniu koniecznych rytuałów⁸.

Osoba w transie wykazuje wzmoczoną motoryczność. Jej stan charakteryzują tańce, okrzyki, drzenie i przemawianie w dziwnych językach. Staje się wówczas reprezentantem istoty nadnaturalnej. Mówi i postępuje według wskazań władającej nią istoty⁹. Może uosabiać bóstwo, przekazywać wiadomości od niego w stanie charakterystycznym dla tej istoty, jak np. medium z ludu Ga owładnięte przez bóstwo wojny zachowuje się niczym wojownik, walczący ze swymi przeciwnikami¹⁰.

Powołanie dokonuje się niezależnie od wieku, płci i statusu społecznego¹¹. Odrzucenie wezwania bóstwa może spowodować chorobę, szaleństwo, a nawet śmierć. Można wykupić się od służby *abosom* poprzez złożenie określonej ofiary¹².

Powołanie zwykle wywołuje kryzys w życiu wybranej osoby i domaga się właściwej interpretacji. Jednym z pierwszych znaków jest pojawienie się trwałej choroby, najczęściej przybiera ona postać nagłych konwulsji lub ataków epilepsji. W innych przypadkach może to być odmowa jedzenia, czasowa utrata mowy czy niezrozumiały bełkot. Aszantowie posiadają narzędzia służące weryfikacji sympto-

transowe, ekstatyczne). (S. W a r g a c k i, *Odmienne stany świadomości*, [w:] *Religia, Encyklopedia PWN*, pod red. T. Gadacza, t. 7, Warszawa 2003, s. 387). Ze względu na negatywne skojarzenia terminu „opętanie” w opracowaniu używać się będzie określenia „owładnięcie”.

⁵ K. A m p o n s a h, *Topics...*, s. 31. Margaret Field (*Religion and Medicine of the Ga People*, London 1961², s. 101) podaje przykład dziewczyny owładniętej przez istotę nadnaturalną podczas zbierania drewna w buszu. W Nsoatre w rejonie Brong-Ahafo kobieta została owładnięta przez bóstwo Tano Kwasi. Została później skierowana do wróżbity, który poinformował krewnych o żądaniach istoty nadnaturalnej. Kobieta sprzeciwiła się temu i pozostawała w stanie wzburzenia. Objawy ustąpiły, gdy kobieta poddała się woli bóstwa.

⁶ Badania nad odmiennymi stanami świadomości wskazują, że mogą być one rezultatem takich czynników, jak np. stany ekstatyczne związane ze słuchaniem grzechotek, bębnow, głośnego śpiewu, uniesieniami zbiorowymi w czasie nabożeństw. Są one głębokimi przeżyciami, które mogą zmienić bieg życia człowieka. (S. W a r g a c k i, *Odmienne stany...*, s. 387).

⁷ K. A m p o n s a h, *Topics...*, s. 32.

⁸ Tamże, s. 33. Zob. również J. B r o o k m a n - A m i s s a h, *The Traditional Education of the Indigenous Priesthood in Ghana*, Cape Coast 1975, s. 13 n.

⁹ S. P i ł a s z e w i c z, *Okomfo*, [w:] tenże, *Religie i mitologia Czarnej Afryki. Przegląd encyklopedyczny*, Warszawa 2002², s. 185.

¹⁰ M. F i e l d, *Religion and Medicine...*, s. 105.

¹¹ K. D. K. E k e m, *Priesthood...*, s. 42.

¹² K. A. O p o k u, *Training the Priestess at the Akonnedi Shrine*, „Research Review” 1970, 6, nr 2, s. 34. Zob. również tenże, *West African Traditional Religion*, Accra 1978, s. 76.

mów powołania. Rozpoznać właściwe podłoże takiej choroby, z racji jej nadnaturalnego pochodzenia, może wyłącznie doświadczony kapłan lub wróżbita. Czasem interpretacja podawana jest w określeniach matrymonialnych, np. istota nadnaturalna pragnie „poślubić” daną osobę¹³.

Znakiem wybrania może być nienaturalne zachowanie, np. w formie nieoczekiwanej ucieczki do buszu. W poszukiwania zaangażowane są grupy rodzimej milicji *asaf* oraz śpiewaczki *apo* wyposażone w bębny i gongi. Śpiew i muzyka mają również znaczenie sakralne¹⁴. W sytuacji nieodnalezienia zagubionego wierzy się, że powróci po czterdziestu dniach. Gdy tak się stanie, zagubieni opowiadają najczęściej o swych spotkaniach z karłami (*mmoatia*), które miały ich pod swą opieką i przekazały tajniki kapłańskiej służby. Często wracają ubrani w tradycyjny strój kapłana – białą szatę, spodnie i miotłkę z krowiego ogona (*bodua* lub *ahugya*)¹⁵. Mogą trzymać w rękach leki (*dufa*), przygotowane z różnych składników i uformowane na kształt bryłki – znak wyboru na uzdrowiciela¹⁶.

Innym sposobem powołania jest odkrycie w naturze symboli istoty nadnaturalnej. Jest to konsekwencja przekonania o możliwości manifestowania się istot nadnaturalnych w przedmiotach naturalnych. Hierofaniami mogą być kamienie o nie-naturalnych kształtach lub ceramika wypełniona tajemniczą substancją. Przedmiot taki bada lokalny specjalista, który najczęściej podczas transu oznajmia werdykt i wolę nowego bóstwa. Zaniedbanie poinformowania kapłana o znalezisku może spowodować nieszczęście na znalazcę. Podobnie jest z dziwnymi przedmiotami znajdującymi się we wnętrznościach zwierząt. Jeśli potwierdzone zostaje nadnaturalne ich pochodzenie, to są umieszczane wraz z innymi sakralnymi przedmiotami w mosiężnej misie, która staje się w ten sposób przybytkiem nowego bóstwa. Po czym wzywa się istotę nadnaturalną, by zamieszkała w swym nowym domu i obrała sobie kapłana na osobistą służbę. Wybrana osoba podczas rytualnego transu trzyma przybytek na głowie. Nie zawsze znalazca zostaje wskazany jako kandydat do kapłańskiej służby¹⁷.

Badania pokazują, że stan owładnięcia może być przekazywany również na zasadzie dziedziczenia w pewnych lineażach, podczas gdy w innych nie występuje. Najczęściej ma to miejsce w rodach, które posiadają własne bóstwo opiekuńcze¹⁸. W wypadku gdy funkcjonujący specjalista jest już zniedołężniały lub umrze, wybór jego następcy pozwala zachować kontynuację i stabilność społeczności. Wówczas starsi rodu spełniają funkcje rytualne, prosząc bóstwo o rychłe wskazanie następcy.

¹³ K. A m p o n s a h, *Topics...*, s. 23.

¹⁴ M. F i e l d, *Search for Security; an Ethno-psychiatric Study of Rural Ghana*, London 1960, s. 62.

¹⁵ J. G. C h r i s t a l l e r, *A Dictionary of the Asante and Fante Language Called tshi*, Basel 1881, s. 195.

¹⁶ J. B r o o k m a n - A m i s a h, *The Vocation...*, s. 89 n. Zob. również K. O. A k y a w, *A Profile of Nana Abass*, Kumasi 2000, s. 27 n.

¹⁷ J. B r o o k m a n - A m i s a h, *The Vocation...*, s. 92.

¹⁸ Przykładem dziedziczenia kapłańskiej służby może być Nana Oparebea, naczelna kapłanka ze świątyni Akonnedi. W Larteh tylko w dwóch rodach zdarzają się owładnięcia (*akom*). (J. B r o o k m a n - A m i s a h, *The Traditional Education...*, s. 12).

Zdarza się, że nawet przed pochówkiem zmarłego kapłana owładnięty zostaje jego następca¹⁹. Jeśli nikt nie będzie wybrany, to o pełnienie tymczasowej zastępczej funkcji jest proszony kapłan sąsiedniej świątyni. Wyznaczenie powinno nastąpić w ciągu kolejnych siedmiu dni po pochówku podczas rytualnych tańców. Dawniej ciała kapłana nie grzebano, dopóki nie został wskazany jego następca²⁰.

Sposobem wyboru do stanu kapłańskiego jest zawarcie przymierza z bóstwem. Często bezdzietne kobiety proszą w świątyniach o potomstwo. Wymagana jest wówczas ofiara w postaci jajka, które przechowywane jest przez siedem dni w sanktuarium, po czym dawane kobiecie do przygotowania i spożycia. Jeśli prośba zostanie wysłuchana, zwyczajową formą wdzięczności jest ofiara z drobiu. Narodzonemu dziecku nadaje się imię teoforyczne ku czci opiekuńczego bóstwa²¹. W wyjątkowych sytuacjach kobieta czy też małżonkowie mogą złożyć ślub, że w sytuacji wysłuchania i poczęcia potomstwa, przeznaczą je na służbę inwokowanego bóstwa. Poza nadaniem imienia wskazującego na więź z danym bóstwem, na nadgarstkach dziecka mocowane są specjalne opaski, a włosy są utrzymywane na kształt fryzur właściwych dla specjalistów rytualnych (*mpese*). Gdy osiągnie dojrzałość, może podczas rytów inicjacji zostać zwolnione z przyrzeczenia, gdy złoży odpowiednią ofiarę lub rozpocznie formację²².

Kryzys jest też oznaką powołania. Może to być kryzys społeczny, ekonomiczny lub kombinacja zaburzeń w wielu wymiarach życia powoływanej osoby. W sytuacjach zaburzeń i niepokoju Aszantowie zwracają się o radę do medium. Przyczyną może być wybór dokonany przez istotę nadnaturalną. Zdecydowana większość specjalistów rytualnych w okresie pojawienia się swego powołania przechodziła jakiś poważny kryzys²³. We wszystkich tych przypadkach można mówić o etapie inicjującym drogę posługi rytualnej. Objawy kryzysów i zaburzeń po rozpoczęciu formacji ustają. Przywrócenie zdrowia wskazuje na symbolikę śmierci i nowych narodzin²⁴. Podobnie rzecz się ma z uciezkami do buszu i okresem rzekomego terminowania u leśnych karłów (*mmoatia*). Służy to osiągnięciu przez wybrańca nowego statusu oraz uzyskaniu autorytetu w społeczeństwie²⁵.

Aszantowie powiadają: „Jeśli są oznaki powołania przez owładnięcie, trzeba udać się na naukę” (*akom fa obi a, wode no ko nteia*)²⁶. Formacja przyszłych specjalistów dokonuje się przy istniejących świątyniach pod okiem doświadczo-

¹⁹ Pośród Fantów istnieje zwyczaj, że w usta zmarłego kapłana wkładany jest orzech kola. Do wyjęcia go wyznaczana jest osoba będąca kandydatem na kolejnego kapłana. Jeśli bóstwo potwierdza ten wybór, podczas usuwania orzecha następuje trans, a wybór zyskuje nadnaturalne sankcje. (J. Brookman - Amisah, *The Vocation...*, s. 94).

²⁰ E. K. Braffi, *The African Traditional Priest and His Work*, Kumasi 1990, s. 29.

²¹ Mogą to być na przykład imiona: Akwasi Baanie, Kwaku Bosie, Adwoa Bagyina, Akua Donkor lub Yaw Mosi. Uproszczone dziecko nazywane jest *Bagyina ba*. (E. K. Braffi, *The African Traditional Priest...*, s. 24).

²² J. Brookman - Amisah, *The Vocation...*, s. 94.

²³ J. Brookman-Amisah (*The Traditional Education...*, s. 8 n.) opisuje historie powołania kilku kapłanów, które objawiało się częściowym paraliżem lub bankructwem.

²⁴ J. Brookman - Amisah, *The Vocation...*, s. 95 n.

²⁵ R. S. Ratray, *Religion and Art in Ashanti*, London 1927, s. 38.

²⁶ K. D. K. Ekem, *Priesthood...*, s. 41.

nych kapłanów. Stan kapłański cieszy się wielkim poważaniem wśród społeczności Afryki Zachodniej i jest dostępny zarówno dla mężczyzn, jak i kobiet. Mężczyzn formują i wprowadzają w posługę kapłani, kobietami zajmują się kapłanki²⁷. Formacja dokonuje się w zupełnym oderwaniu od otoczenia i krewnych kandydata. W tym czasie następuje wprowadzenie w świat nakazów i zakazów, tańców, śpiewów, praw i specyfiki istot nadnaturalnych, znajomości ziół i środków leczniczych oraz praktyk terapeutycznych²⁸. U Aszantów przygotowanie do funkcji specjalisty trwa zwykle trzy lata, lecz czas ten jest modyfikowany w zależności od wieku i zdolności adepta²⁹.

Warunkiem rozpoczęcia przygotowań do stanu kapłańskiego jest uwolnienie od zaburzeń. Zdarza się, że za owdzięczenie odpowiedzialne są dwie istoty nadnaturalne. Zadaniem doświadczonego specjalisty jest rozpoznać je, dobrą prosić o pozostanie, a złośliwą i niebezpieczną egzorcyzmować. Dopiero wtedy można rozpocząć rytę inicjujące kandydata (*okomfo foforo*)³⁰.

Miejsce formacji nie ma charakteru zorganizowanej szkoły, lecz kandydat (sam lub z innymi) przebywa w domu mistrza, podpatrując i pomagając w jego czynnościach. Wyjątkiem jest świątynia bóstwa Akonnedi w Larteh, w której przebywa wiele uczennic oraz dbających o nie nauczycielek³¹. Utrzymaniem kandydata zajmują się jego rodzice i krewni, którzy zapewniają jedzenie i napoje potrzebne do kolejnych rytuałów. Kandydat na początku zapoznaje się z codziennymi obowiązkami rytualnymi, tabu i etykietą. Każdego dnia nowicjusz musi wcześniej wstać, brać kąpiel i smarować się białą gliną, zanim przemówi do kogokolwiek. Pomaga też mistrzowi w pracy na roli czy w zagrodzie³².

Edukacja religijna ma uczynić z nowicjusza specjalistę religijnego, w czym pomaga studiowanie systemu wierzeń, kultu i rytuałów w wymiarze praktycznym. Kandydat wprowadzany jest w rozumienie atrybutów Istoty Najwyższej, pełnione przez bóstwa funkcje, rolę i pozycję jaką zajmują przodkowie oraz inne istoty nadnaturalne. Najistotniejsze jest jednak ćwiczenie się w kulcie swego bóstwa, a także praktyki dywinacyjne. Nowicjusz uczy się posług kultycznych pełnionych w określonych sytuacjach, jak np. doroczne festiwale, nadawanie imienia nowo narodzonemu dziecku, konsekracja bębnow, oczyszczanie duszy, przebłaganie bóstwa za popełniane wykroczenia³³.

²⁷ E. B. I d o w u, *Olodumare. God in Yoruba Belief*, London 1962, s. 134. Bywają jednak bóstwa, jak np. Taa Kora, które nie posiadają kapłanek. Generalnie nie darzy ono kobiet szacunkiem, nazywając je „niewdzięcznymi stworzeniami” (*bonniaye*). (R. S. R a t t r a y, *Ashanti*, Oxford 1923, s. 182). U ludu Bono funkcję kapłanów sprawują wyłącznie mężczyźni. (D. M. W a r r e n, *The Techiman-Bono of Ghana. An Ethnography of an Akan Society*, Legon 1975, s. 49).

²⁸ K. O p o k u, *West African Traditional Religion...*, s. 76 n.

²⁹ E. K. B r a f f i, *The African Traditional Priest...*, s. 16. Zob. też R. S. R a t t r a y, *Religion and Art...*, s. 40; K. A m p o n s a h, *Topics...*, s. 25.

³⁰ R. S. R a t t r a y, *Religion and Art...*, s. 41.

³¹ W przyświątynnej szkole Akonnedi w Larteh-Akwapim wykształciło się już ponad pięć tysięcy kapłanek. (K. D. K. E k e m, *Priesthood...*, s. 39, przyp. 87).

³² R. S. R a t t r a y, *Religion and Art...*, s. 40. Zob. też J. B r o o k m a n - A m i s s a h, *The Traditional Education...*, s. 17 n.

³³ J. B r o o k m a n - A m i s s a h, *The Traditional Education...*, s. 21 n.

Istotną rolę pełni wychowanie społeczne. Lekcje dotyczą pożądaných postaw, pozdrowień i odpowiedzi. Szczególnie tych odnoszących się do kapłanów. Nowicjusz, pozdrawiając starszego kapłana, powinien przyklęknąć na prawe kolano, a lewą ręką dotykać ziemi. Brak pokory i niesubordynacja są surowo karane. Kandydat powinien wystrzegać się plotek i złego towarzystwa³⁴. Nie wolno mu przebywać po zachodzie słońca poza domem mistrza. Podczas wszelkich spotkań jest przy nim rzecznik (*okyeame*), przez którego toczy się rozmowa³⁵.

Istotnym elementem posługi specjalisty rytualnego jest taniec, podejmowany niemal przy każdej okazji. Dlatego jemu poświęca się w czasie formacji wiele uwagi. Taniec ma symboliczne znaczenie i może być wykonywany dla przyzywania wydarzenia ze świętej historii związanej z obiektem kultu³⁶. Wyraża też charakterystykę danego bóstwa. Wielu kapłanów komunikuje się z istotami nadnaturalnymi w ten sposób. Joseph Hanson Kwabena Nketia nazywa aszanckich specjalistów rytualnych wręcz „tańczącymi kapłanami”³⁷.

Kandydat wprowadzany jest w świat nakazów i zakazów związanych ze swym stanem. Dotyczą one żywności, toalety i seksualności. Nowicjuszka na czas swej miesięcznej nieczystości powinna przenieść się do specjalnie wyznaczonego pomieszczenia. Przed powrotem musi złożyć ofiarę z jajka na znak swej ablucji. Nowicjuszom nie wolno korzystać przy toalecie z perfum, gąbki, olejków. Zakazuje się również spożywania słodczy. Do najważniejszych tabu należy wstrzeźliwość seksualna³⁸. Nowicjusz, będący małżonkiem, nie może spotykać się ze swym współmałżonkiem. Jeśli tabu to zostanie złamane, winni muszą złożyć ofiarę jak w wypadku cudzołóstwa. Wynika to z faktu poślubienia nowicjusza przez bóstwo³⁹.

Rytualne ablucje wypełniają pierwszy rok nowicjatu. Składają się na nie obmycia i kąpiele w miksturach z liści, ziół i kory drzew zbieranych przez mistrza, a uświęcone przez poszczególne bóstwo. Czynności te podejmowane są dla wzmocnienia organizmu nowicjusza oraz osiągnięcia przez niego „drugiego spojrzenia”, by mógł dostrzegać swe bóstwo każdego dnia⁴⁰. Rattray opisuje zioła i liście używane w ablucjach. Liście drzewa *kampa* są używane dla wzmocnienia kostek, a z drzewa *asoa* dla zatrzymania bóstwa przy osobie adepta oraz do „oswojenia się” (*nkomoa*) kandydata ze swą istotą nadnaturalną⁴¹. Rośliny są zbierane na cmentarzu (*nsamanpow*) i składane w garnku. Dodawane są do nich ofiary z drobiu i jaj, również

³⁴ E. K. Braffi, *The African Traditional Priest...*, s. 21.

³⁵ R. S. Rattray, *Religion and Art...*, s. 40 n. Zob. także J. Brookman - Amisah, *The Traditional Education...*, s. 20 n.; E. K. Braffi, *The African Traditional Priest...*, s. 18.

³⁶ K. Opo ku, *Aspects of Akan Worship*, „Ghana Bulletin of Theology” 1972, 4, nr 2, s. 6.

³⁷ J. H. K. Nketia, *African Music in Ghana*, Northwestern 1963, s. 94.

³⁸ K. Opo ku, *West African Traditional Religion...*, s. 78. Zob. też K. Amponsah, *Topics...*, s. 25.

³⁹ J. Brookman - Amisah, *The Traditional Education...*, s. 19. Zob. również K. Opo ku, *West African Traditional Religion...*, s. 77.

⁴⁰ K. Appiah - Kubi, *Man Cures, God Heals. Religion and Medical Practice among the Akans of Ghana*, New York 1981, s. 38.

⁴¹ R. S. Rattray, *Religion and Art...*, s. 41. Zob. też E. K. Braffi, *The African Traditional Priest...*, s. 16.

składane w garnku. Nowicjusz dokonuje ziołowej kąpeli o północy na cmentarzu przez siedem nocy z rzędu, by nawiązać bliższy kontakt z istotami ancestralnymi. Mistrz nie ujawnia wszystkich sekretów swemu uczniowi podczas pierwszego roku jego ćwiczeń. Uczeń żyje u jego boku, śpi w świątyni nieopodal przybytku swego bóstwa. Nie obcina włosów, nosi znaczną liczbę amuletów i przedmiotów sakralnych uwieszonych na swych ramionach i przy pasie⁴².

Przy świątyni w Larteh proces przygotowań przechodzą wyłącznie kobiety, powoływane do funkcji kapłańskiej przez bóstwo Akonnedi lub jedną z wielu istot nadnaturalnych z nim związanych, np. Adade Kofi, Asi Ketwa⁴³. Ich formacja ma także określony przebieg. Najpierw kandydatka przez siedem dni dokonuje rytualnych ablucji, jej paznokcie i włosy są pielęgnowane w specyficzny sposób⁴⁴. Wprowadzana jest w system obowiązujących ją nakazów i zakazów, czyli tabu. Jej obowiązki w czasie przygotowań są następujące: nie wolno jej bez zezwolenia opuszczać świątyni, powinna zachować abstynencję seksualną, nie może jeść słodkich potraw, pić alkoholu, spożywać kukurydzianej potrawy *kenkey* we wtorki i piątki (są to dni bóstwa Akonnedi), wieprzowiny i orzechów kola; w czasie menstruacji powinna opuścić świątynie na siedem dni. Ponadto nie może odwiedzać swych krewnych, a nawet bezpośrednio się z nimi kontaktować, powinna być posłuszna względem starszych⁴⁵.

Od nowicjusza oczekuje się powrotów do swego rodzinnego miejsca na święte dni, by mógł składać przewidziane ofiary swemu bóstwu. W te dni obowiązuje go ścisły post⁴⁶. Kandydat przyuczany jest do tańca i zachęcany, by unikał picia wina palmowego, zakładania niewodów do chwytania ryb, zbierania orzechów kokosowych oraz włóczenia się po domach⁴⁷. Szczegóły obowiązującego tabu uzależnione są od wymagań poszczególnego bóstwa.

Kapłan czy kapłanka pozostaje na zawsze sługą bóstwa i starszyny społeczności, której posługuje. Dlatego pokora i posłuszeństwo stanowią fundamentalne cnoty stanu kapłańskiego⁴⁸. Nowicjuszka wprowadzana jest w arкана sztuki dywinyjnej. Otrzymuje sakralny garnek (*korow*) służący do tego celu. Do oczu i uszu aplikuje się leki, które mają spotęgować zdolność widzenia i słyszenia nadnaturalnego. Podczas wróżenia z naczynia dzwoni trzymanym w ręku dzwonkiem, wzywając w ten sposób bóstwo do zjawienia się. Od zdolności dywinyjnych zależy powodzenie pełnionej funkcji kapłańskiej, gdyż diagnoza jest stawiana zazwyczaj przez konsultacje dokonywane przy pomocy *korow*. Jeśli kandydatka spełnia składane w nim nadzieje, po jakimś czasie otrzymuje tatuaże na swym prawym ramieniu i plecach. Tak kończy się pierwszy etap formacji⁴⁹.

⁴² R. S. Rattray, *Religion and Art...*, s. 42. Zob. także K. A m p o n s a h, *Topics...*, s. 26.

⁴³ K. O p o k u, *Training the Priestess...*, s. 34.

⁴⁴ K. D. K. B r a f f i, *The African Traditional Priest...*, s. 18.

⁴⁵ K. O p o k u, *Training the Priestess...*, s. 34 n.

⁴⁶ K. A m p o n s a h, *Topics...*, s. 26.

⁴⁷ R. S. Rattray, *Religion and Art...*, s. 43.

⁴⁸ K. O p o k u, *Training the Priestess...*, s. 38.

⁴⁹ Tamże, s. 39. Zob. również tenże, *West African Traditional Religion...*, s. 80.

W drugim roku adeptka wprowadzana jest w świat tabu i przedmiotów sakralnych (*asuman*), wzrasta w posłuszeństwie wobec starszych⁵⁰. Otrzymuje kolejne instrukcje, zapoznaje się z różnorodnymi nakazami i zakazami związanymi z bóstwem. Przybiera kolejne sakralne ozdoby. Wciąż jeszcze nie uczy się jej samodzielnego ich wyrabiania. Poprzez liczne tabu związane z jej istotą nadnaturalną może być czasowo wyłączona z normalnego, codziennego życia i społeczności. Stopniowo staje się coraz bardziej święta i zupełnie podporządkowana bóstwu⁵¹.

W ostatnim, trzecim roku nowicjatu, kandydatka uczy się sztuki wróżenia, wypowiadania zaklęć, słuchania i pozdrawiania drzew oraz sposobów leczenia niektórych chorób. Strojem kandydatki jest spódniczka z rafii (*doso*), otrzymuje również rytualny miecz (*akofena*), z którym występuje podczas rytuałów⁵². Na koniec ostatniego roku sprawowane są specjalne rytuały, inicjujące nowicjuszkę jako pełnoprawnego specjalistę rytualnego⁵³.

Formacja kończy się sprawdzianem zdolności dywinacyjnych. Jeśli przejdzie go pomyślnie, to wyznaczany jest rytuał wprowadzenia do stanu kapłańskiego (*akomyi*). Krewni podejmują odpowiednie przygotowania – zbierana jest płatność na rzecz świątyni, przygotowywane są odpowiednie ofiary (zazwyczaj dwie owce i butelka alkoholu) i dary na rzecz nowej kapłanki (kuferek zawierający ubrania, korale, kosmetyki i inne przedmioty) oraz jedzenie na uroczystości⁵⁴. W niektórych społecznościach zbierane są kłody drewna na ognisko, przez które zgromadzenie kapłanów przeskakuje po kolei. Kandydatce do stanu kapłańskiego strzyże się włosy, a ogolona głowa jest badana przez starszego kapłana, który również może usunąć wszelkie zauważone oznaki zła. Krewni i bliscy nowo ustanowionej specjalistki rytualnej mogą wyrazić wdzięczność mistrzowi, u którego pobierała nauki. Czasem oczekuje się pewnej formy zapłaty za wychowanie i przekazanie kapłańskiej wiedzy. Proces zdobywania wiedzy jest ukończony, a nowicjuszka składa ofiarę swemu bóstwu, mówiąc: „Dziś uwieńczyłeś poślubianie mnie”⁵⁵.

W Akonnedi zazwyczaj promowanych jest kilka kapłanek. Uroczystość odbywa się w piątki. Podczas późniejszych przenosin i obejmowania nowej placówki kapłance towarzyszy procesja specjalistów rytualnych z bębnami. Pomagają rozpocząć służbę, po czym wracają. Kapłanka zobowiązana jest składać wizytę w Larteh przynajmniej raz w roku podczas noworocznego festiwalu lub dla konsultacji ze specjalistą⁵⁶.

Po rytuałach *akomyi* i wprowadzeniu do nowej placówki kapłan lub kapłanka rozpoczyna nowy etap życia, stając się ważną postacią lokalnej społeczności, peł-

⁵⁰ E. K. Braffi, *The African Traditional Priest...*, s. 17.

⁵¹ K. Amonsah, *Topics...*, s. 26.

⁵² E. K. Braffi, *The African Traditional Priest...*, s. 17. Zob. także K. Opoku, *West African Traditional Religion...*, s. 88.

⁵³ K. Amonsah, *Topics...*, s. 27. Zob. również K. Appiah-Kubi, *Man Cures...*, s. 39.

⁵⁴ K. Opoku, *Training the Priestess...*, s. 40.

⁵⁵ K. Appiah-Kubi, *Man Cures...*, s. 39.

⁵⁶ K. Opoku, *Training the Priestess...*, s. 43 n. Zob. także tenże, *West African Traditional Religion...*, s. 81 n.

niąc swe codzienne i cykliczne rytualne obowiązki, służąc potrzebom wspólnoty, składając libacje, pomagając chorym i nieszczęśliwym, opiekując się przyszłymi matkami i zanosząc modlitwy za lud⁵⁷. Aszanczy specjaliści rytualni to osoby odpowiedzialne, respektujące tabu istot nadnaturalnych⁵⁸. Pełnią funkcje pośredników pomiędzy nimi a społecznością. Do typowych ich uprawnień należy przedstawianie wobec bóstwa potrzeb społeczności oraz interpretowanie życzeń istoty nadnaturalnej względem ludzi. Bliski kontakt ze światem nadnaturalnym tłumaczy ich szczególną pozycję i rangę w społeczności. Ceni się ich słowa i rady, okazuje wiele szacunku. Pozostają wciąż członkami swych społeczności, nierzadko pracując jako zwykli rolnicy czy handlarze. Nie pozwalają jednak, by inna aktywność zakłóciła wypełnianie przez nich funkcji kapłańskich. Mają prawo korzystania z darów i ofiar składanych przez innych w sanktuarium⁵⁹.

Istnienie odrębnego stanu specjalistów rytualnych dowodzi wielkiej wartości, jaką Aszantowie przyznają zachowaniom religijnym. Czystość rytualna i wierność ponawianych rytów odwołujących się do mitycznej historii początków wymaga obecności wysoce wyspecjalizowanych i wykształconych osób. Ich postęga i gotowość służenia społeczności w sytuacjach kryzysów i świętowania jest zarazem świadectwem aszanckiego przekonania o dostępności oraz bliskości istot nadnaturalnych.

FORMATION OF RITUAL SPECIALISTS IN THE ASHANTI PEOPLE

S u m m a r y

The above article presents the means of discerning vocation and the ways to fulfill a function of ritual specialist in the Ashanti people from Ghana. It shows the procedure of interpretation of spirit possession phenomenon and steps taken when a trance takes place. The author discussed also the following stages and ways of candidate initiation to become a ritual specialist: orders and taboos obliging the adepts, place and time of formation, persons playing a role of teachers, and also the *okomyi* rite, being a ritual of passage and incorporating into a state of Ashanti indigenous priesthood.

⁵⁷ K. O p o k u, *West African Traditional Religion...*, s. 90.

⁵⁸ Na przykład kapłanów bóstwa Taa Kora obwiązują następujące tabu: używanie żałobnych szat rdzawego koloru (*kuntunkuni*) oraz czarnej odzieży (*sibiri*); posiadanie dziewiętego dziecka (*nkroma*); spożywanie mięsa czerwonej małpy (*ambra*); obecności kobiet w okresie menstruacyjnym; używania osłów i uprawy sorga (*atoko*). (R. S. R a t t r a y, *Ashanti*, s. 182). Specjaliści rytualni powinni również powstrzymać się od współżycia w dni sprawowania rytuałów. (K. O p o k u, *Training the Priestess...*, s. 37).

⁵⁹ K. D. K. E k e m, *Priesthood...*, s. 49. Zob. również K. A m p o n s a h, *Topics...*, s. 31.